

УДК 001.89-022.257 «Тюленєв»:061:627.533.13/.14 (477)«19»
DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-9-200-227>

**THE ROLE OF SCIENTIFIC AND EXPERIMENTAL-
RESEARCH ACTIVITIES OF M. O. TIULENIEV FOR
UKRAINIAN SOCIETY IN THE 30's - 60's of the 20th
century**

**РОЛЬ НАУКОВОЇ Й ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-
ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ М. О. ТЮЛЕНЄВА
ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ В 30-ті – 60-ті рр.
XX ст.**

**РОЛЬ НАУЧНОЙ И ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
Н. А. ТЮЛЕНЕВА ДЛЯ УКРАИНСКОГО СОЦИУМА В
30-е – 60-е гг. XX в.**

Наталія Шульга,

аспірантка Національної
наукової
сільськогосподарської
бібліотеки НААН
e-mail: shulha.nv@ukr.net
ORCID [https://orcid.org/0000-
0003-4063-6911](https://orcid.org/0000-0003-4063-6911)

Natalia Shulha,

Postgraduate student of National
Scientific Agricultural Library of
the National Academy of
Agrarian Sciences of Ukraine
e-mail: shulha.nv@ukr.net
ORCID [https://orcid.org/0000-
0003-4063-6911](https://orcid.org/0000-0003-4063-6911)

ABSTRACT

*The article describes the activities of the domestic agro-
ameliorator, the AS of the Ukrainian SSR Corresponding Member,
Professor Mykola Oleksandrovych Tiuleniev (1889-1969) at the
Ukrainian Scientific-Research Institute of Hydraulic Engineering
and Land Reclamation during the 30's — 60's of the 20th century,
as well as results of his experimental-research works in the field of
theory, methodology and practice of agro-ameliorative research
case were analyzed.*

The author used historical-genetic, historical-chronological, problematic, historical-comparative, personological and biographical methods. In addition, methods of systematization and source study criticism were used.

It is established that during his work at the USRIHE&LR M. O. Tiuleniev conducted research on soil preparation and cultivation, fertilization of swamp lands (acidic, neutral and alkaline), farming, cultivation of the row and technical crops (including sugar beet), garden and berry crops, sown meadows and pastures, its surface improvement, weed control and the use of fertilizers on mineral soils. The scientist leded drainage reclamation under the USRHE&LR' methodical coordination. During 1944-1947, M. O. Tiuleniev headed the Department of Reclamation of the SRI, actively participating in the restoration of the institute support network after the liberation of the occupied territories from the Germans. The scientist carried out scientific guidance on two research subjects: Reclamation and hydrological characteristics of the small rivers of the Ukrainian SSR as a basis for developing the problem of integrated use of the small rivers; Design and calculations of sewer cleaners for shallow drainage system.

It is found out that in the 1950's M. O. Tiuleniev worked on studying the possibilities and prospects of rational use of drained peat soils, first of all, for meadows and pastures to create a strong fodder base. Regarding to the field of mechanization of reclamation works, along with performing of the tasks of construction and cleaning of canals, sprinkling issues in the M. O. Tiuleniev's work, the mechanization of mole drainage works, which he carried out together with S.I.Rudych, found a solution. The scientist is called a classic of agro-ameliorative research case of the Soviet period.

Keywords: *M. O. Tiuleniev, Ukrainian Scientific-Research Institute of Agricultural Reclamation, Ukrainian Scientific-Research Institute of Hydraulic Engineering and Land Reclamation, agromelioration, peat soils, swamp drainage, sugar beet cultivation, mechanization of mole drainage works.*

Постановка проблеми. Історико-біографічні дослідження дають можливість проаналізувати внесок найбільш відомих представників у ті чи інші галузі науки. До когорти українських учених, які розвивали аграрну науку першої половини ХХ ст. (та й у подальшому – своїми науковими розробками, які знайшли глибоке застосування і втілення на практиці), належить Микола Олександрович Тюленєв (1889-1969 рр.) – професор, член-кореспондент АН УРСР, агро меліоратор, педагог, 130-річчя від дня народження якого наукова спільнота відзначила у 2019 р. Він здійснив вагомий внесок у розвиток теорії, методології та практики агро меліоративної дослідної справи, а також у підготовку галузевих фахівців в Україні. Загалом, наукову діяльність М. О. Тюленєва комплексно та з позицій історичної об’єктивності не розкрито, що актуалізує дану проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність та наукову спадщину вченого частково досліджували О. Бачкала (Бачкала, 2006), В. Вергунов (Вергунов, 2019а; Вергунов, 2019b), Ю. Довгоруку (Довгоруку, 2018а; Довгоруку, 2018b) та ін. науковці; видано бібліографічні покажчики наукових праць М. О. Тюленєва (Член-кореспондент АН УРСР..., 2004; Член-кореспондент АН УРСР..., 2019).

Авторкою використовувалися історико-генетичний, історико-хронологічний, проблемний, історико-порівняльний, персонологічний та біографічний методи. Крім того, застосовано методи систематизації та джерелознавчої критики.

Мета статті – проаналізувати наукову й експериментально-дослідницьку діяльність М. О. Тюленєва в УкрНДІ сільськогосподарської меліорації / УкрНДІ гідротехніки і меліорації, а також у мережі його дослідних опорних пунктів, зокрема Панфільського, Сульського та Бурівського болотних дослідних полів.

Виклад основного матеріалу. Професійна кар’єра М. О. Тюленєва 1930-х – 1960-х рр. тісно пов’язана з Українським науково-дослідним інститутом

сільськогосподарської меліорації (УНДІСГМ) (з 1935 р. – Український науково-дослідний інститут гідротехніки і меліорації (УНДІГіМ) (м. Харків, м. Одеса) (нині – Інститут водних проблем і меліорації НААН).

Український науково-дослідний інститут сільськогосподарської меліорації був створений у грудні 1929 р. на базі Південної та Північної крайових меліоративних організацій та Гідрологічної служби. Повноцінну діяльність інститут, очолюваний Д. А. Арансоном, розпочав у м. Харків із травня 1930 р. М. О. Тюленєв був причетним до організаційної роботи зі створення даного НДІ, а також до переведення його у листопаді-грудні 1930 р. до м. Одеса. До мережі УНДІСГМ разом з п'ятьма іншими у серпні 1930 р. увійшла й Рудня-Радовельська дослідна станція, очолювана у той час М. О. Тюленєвим (Вергунов, 2019b: 31).

З 1932 р. учений рахувався членом Вченої ради УНДІСГМ (Архів Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації. Ф. 5144. Оп. 2. Спр. 102: 31), а протягом 1932 – серпня 1941 р. займав посади старшого наукового співробітника, завідувача сектору агро меліорації й осушення і наукового керівника болотної дослідної мережі інституту. Протягом 1932-1934 рр. активно проводив дослідження на організованому в квітні 1932 р. Сульському болотному дослідному полі (Роменський район Сумської обл.) та Бурівському дослідно-меліоративному полі, організованому внаслідок розформування Рудня-Радовельського опорного пункту і перенесення його матеріально-технічної бази (Калантиренко І. І., Загайчук А. С., 2004: 21). У той час М. О. Тюленєв проводив дослідження з вирощування технічних (у тому числі цукрового буряка) й кормових культур на засолених торфових ґрунтах України (Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: 27), розробивши у 1932 р. під егідою інституту «Методику дослідної справи по культурі боліт» та «Інструкцію по методиці дослідної справи на болотах». У 1934 р. підготував брошуру «До питання про методику і теми

дослідів на болотах лужного типу» (Архів Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації. Ф. 5144. Оп. 2. Спр. 102: 48-49).

26 січня 1934 р. в УНДІСГМ відбулася «чистка» т. зв. «класово-ворожих елементів», до яких, до речі, М. О. Тюленєв віднесений не був (Калантиренко І. І., Загайчук А. С., 2004: 161). Багато працівників НДІ були звільнені з роботи. Наразі залишається загадкою, чому М. О. Тюленєва оминули й інші сфабриковані політичні процеси 1930-х рр.

У 1935 р. М. О. Тюленєв разом із М. Н. Шевченком та А. М. Янгелем ініціював переведення Підставської болотної дослідної станції (Золоніський район Полтавської обл.) до Яготинського району Київської обл. Дана болотна дослідна станція, закладена ще в 1910-х рр., виявилася неперспективною, тому в 1926-1928 рр. в заплави р. Супій прокопали новий магістральний канал від с. Ташань до залізниці сполученням Київ – Яготин. Серед головної причини переведення станції на нове місце М. О. Тюленєв називав не до кінця продуманий підхід до проведення процесу осушення з боку її першого директора П. В. Спесивцева, який його здійснював «...за допомогою обвалування і перекачки води центробіжним насосом за межі вала» (Тюленєв Н. А., 1958: 26). М. О. Тюленєв визначив місцезнаходження запланованої Панфільської дослідної станції шляхом осушення заплави р. Супій. З початку 1937 р. Супійське експлуатаційно-меліоративне управління з науковим супроводом з боку Панфило-Яготинського болотного опорного пункту УНДІГіМ розпочали відповідні роботи, завдяки яким суттєво поліпшено умови водно-повітряного режиму ґрунту та реалізовано можливість проведення повноцінних агротехнічних заходів. Було розширено й перелік сільськогосподарських культур для вирощування (кормові, технічні, овочеві рослини).

М. О. Тюленєва призначено науковим керівником усіх досліджень Панфило-Яготинського центрального болотного опорного пункту УНДІГіМ (нині – Панфільська дослідна

станція ННЦ «Інститут землеробства НААН», Яготинський р-н Київської обл.) (наказ Наркомзему УСРР № 35 від 17 січня 1936 р.) (Штакал М. І., Віршовка В. М., Ткачов О. І., Штакал В. М., 2005: 174). Спочатку для розташування опорного пункту використовували підсобне господарство Укрмеліотресту в Яготині на хуторі Бочіїв (теперішня Бачіївщина); дослідники згадують також про використання невеликого маєтку якогось землевласника (поміщика), що, проте, так і не було документально підтверджено (Вергунов, 2019b: 54). (Більш детально про діяльність ученого на болотних дослідних станціях висвітлено в інших авторських публікаціях – *Н. Ш.*).

Праця М. О. Тюленєва «Зведення результатів роботи болотних опорних пунктів УСРР» (1936 р.) (Тюленєв М. О., 1936) стала узагальненням напрацювань і досвіду вітчизняних учених в галузі осушувальних меліорацій довоєнного періоду під методичним координуванням УНДІГіМ. У публікації вченим висвітлено професійні здобутки Рудня-Радовельського болотного пункту, Підставського болотного опорного пункту, Бурівського болотного дослідного поля та Сульського центрального болотного опорного пункту. Основні результати проведених дослідів на згаданих пунктах полягали у: встановленні неможливості підвищити врожай жодної культури на кислих болотних ґрунтах без внесення калійних добрив; необхідності осушування зернових; фіксуванні того факту, що взята з богарних земель картопля для посадки на болотних ґрунтах протягом чотирьох років втрачала вірусні хвороби, притаманні мінеральним ґрунтам, а серед технічних культур найкраще ростуть на торфогрунтах коноплі, тютюн (особливо махорка), цукрові буряки та цикорій; важливості вибору 14 сівозмін відповідно до спеціалізації сільськогосподарського регіону тощо.

Узагальнення М. О. Тюленєва щодо питань підготовки й обробітку ґрунту, удобрення болотних ґрунтів (кислих, нейтральних і лужних), ведення рільництва, вирощування

просапних і технічних культур, городніх та ягідних культур, сіяних луків і пасовищ, їх поверхневого покращення, боротьби з бур'янами та використання удобрення на мінеральних ґрунтах практично повністю можна використовувати для запровадження у сучасних умовах господарювання на осушених торфво-болотних ґрунтах (Вергунов, 2019b: 56). Учений у своїх виступах на пленумах і конференціях оприлюднював інформацію про норми та ступінь осушення, хімічну меліорацію та процеси внесення добрив, агротехніку вирощування технічних культур і, насамперед, цукрового буряку, тютюну, конопель, м'яти і зернових культур; він виділяв ряд факторів, які заважали запровадженню осушувальних меліорацій: відсутність спеціальних знарядь і машин, достатньої кількості мінеральних добрив, а також фахівців-агромеліораторів.

У 1939-1941 рр. М. О. Тюленев – член експертно-технічного бюро НКЗ УРСР з розгляду проектів меліоративно-гідротехнічного будівництва (Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: 17); 19 березня 1936 р. його затверджено «дійсним членом Українського НД інституту гідротехніки і меліорації» (Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: 18).

Саме під егідою УНДІГіМ М. О. Тюленевим на експериментальних ділянках були проведені спеціальні вирощування цукрових буряків, результати яких втілилися у ряді досліджень (Тюленев Н. А., 1939; Тюленев Н. А., Паляничко С. А., 1937; Тюленев М. О., 1937а; Тюленев М. О., 1937b; Тюленев М. О., 1936; Тюленев М. О., Проскура С. С., 1938]. Отримані результати згодом були узагальнені в докторській дисертації вченого на тему «Вирощування цукрового буряку на осушених торфових ґрунтах УРСР», захищеній ним у 1940 р. на засідання Спеціалізованої вченої ради у Московському гідромеліоративному інституті ім. В. Р. Вільямса.

Науковець-практик удосконалив вивчення культури цукрових буряків на осушених торфових ґрунтах, зокрема, довівши, не дивлячись на сумніви відомих учених, що під цукрові буряки необхідно відводити добре осушені ґрунти з достатньою аерацією. Так, під керівництвом і за безпосередньої участі М. О. Тюленєва на виробничих ділянках вивчалися такі питання: 1) вплив ступеня осушення торфових ґрунтів на врожай цукрових буряків; 2) агротехніка цукрових буряків на торфових ґрунтах – вивчення впливу на врожайність та якість цукрових буряків різної глибини обробітку ґрунту, строків сівби, оптимальної глибини загортання насіння; вивчення впливу яровизації насіння, прикочування ґрунту, площі живлення, кількість міжрядних обробітків, час проривання тощо; 3) хімізація торфових ґрунтів – вивчення впливу на врожай цукрових буряків співвідношення компонентів мінеральних добрив, норм калійних добрив, впливу мікродобрив, шарового внесення добрив, підживлення тощо; 4) сівозміни цукрових буряків на торфових ґрунтах; 5) сортовипробування цукрових буряків; 6) отримання високих урожаїв цукрових буряків на торфових ґрунтах (Вергунов, 2019b: 59-60).

Супійська болотна дослідна станція в період німецької окупації постраждала; з вересня 1943 до весни 1944 рр. вона взагалі не працювала (Довгорук, 2018a). Проте, завдячуючи М. О. Тюленєву, в період окупації вдалося зберегти майно сектору осушення УНДІГіМ у Києві та цінне обладнання агрохімічної лабораторії Панфільського болотного дослідного поля (Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: 18).

З «Доповідної записки (про стан Супійської і Сульської болотних дослідних станцій після відходу німецьких окупантів)», підготовленої М. О. Тюленєвим до Наркомзему УРСР і датованої 9 грудня 1943 р., дізнаємося про відрядження вченого до Переяслав-Хмельницького району Київської та Талалаєвського району Сумської областей. У записці М. О. Тюленєв доводив, що німці робили спробу повністю

ліквідувати Супійську станцію та передати її у розпорядження Управління Держмаєтків; проте вдалося зберегти «усі машини і знаряди спеціального призначення (по освоєнню боліт включаючи трактор ЧТЗ... ґрунтофрезу Сіменс-Шуккерта також усі будівлі» (Державний архів Ровенської області. Ф. Р-1188. Оп. 8. Спр. 7: 1 об.-4 об.) (при цьому загинули практично всі робочі воли та коні). Учений запропонував призначити наукових керівників усього спектру досліджень, забезпечити станції тяговою силою та можливістю відтворювати тваринництво для забезпечення харчування працюючих.

Протягом 1944-1947 рр. М. О. Тюленев очолював відділ осушення Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації (за сумісництвом). Він активно долучився до відновлення опорної мережі інституту, ставши одним із 13 старших наукових співробітників. Крім науково-дослідної роботи займався й підготовкою аспірантів (так, на 1944 р. НКЗС УРСР виділив інституту 5 місць на заочній формі навчання (ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 40: 387).

З 15 травня 1944 р. згідно Постанови № 495 РНК УРСР «Про відновлення діяльності сільськогосподарських науково-дослідних установ Народного комісаріату земельних справ УРСР» УНДГІМ офіційно розпочав свою діяльність разом з дослідною мережею: Брилівська науково-дослідна станція зрошення на чолі з Раєвською в Цюрупінському районі Миколаївської обл.; Сульське дослідне поле на чолі з Болдирєвим у Талалаївському районі Сумської обл.; Панфільське дослідне поле на чолі з Івженко в Переяслав-Хмельницькому районі Київської обл.; Бурівське дослідне поле в Тупичівському районі Чернігівської обл. (ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 32: 294). З 19 жовтня 1944 р. до мережі додалося й Кам'янець-Дніпровське зрошувальне дослідне поле в Запорізькій обл. (ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6272: 141-142). У листопаді 1944 р. були затверджені відповідні «Положення» або «Статути» НКЗС УРСР.

У новому «Положенні про Український науково-дослідний інститут гідротехніки і меліорації», затвердженому заступником наркомзему УРСР Ф. Г. Луценком, зазначалося, що він – «вища н/д установа УРСР з питань сільськогосподарських меліорацій, гідротехніки і водозабезпечення» (ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6272: 38). Перед інститутом постали нові завдання для досліджень: вивчення норм і ступеня осушення для технічних, зернових, кормових, городніх, луко-пасовищних культур комплексно з агротехнікою і удобренням; раціональних методів проектування осушувальних систем (відкритий і закритий дренаж) і регулювання водоприймачів; агро-фізіологічних основ осушення; раціональної експлуатації осушувальних систем і споруд на них; механізації будівельно-меліоративних і експлуатаційних робіт; нових методів осушення і його перспективного розвитку в УРСР (Вергунов, 2019b: 71). Творчий колектив на чолі з М. О. Тюленевим почав успішно реалізовувати дані завдання, продиктовані новими потребами промисловості та сільського господарства країни. НКЗС УРСР фінансував багатотиражний «Бюлетень УНДІГіМ», видання науково-популярної продукції, наукових праць, проєктів, схем, карт тощо.

Матеріально-технічне забезпечення УНДІГіМ у той час було складним: частина майна та співробітників залишалися в Одесі; НДІ розміщувався у кількох кімнатах Київського гідромеліоративного інституту (лише з другої половини 1945 р. було надано окрему будівлю по вул. Червоноармійській, 140, яка потребувала капітального ремонту). Останній довелося здійснювати самим співробітникам інституту. До кінця 1945 р. було відремонтовано вісім кімнат, однак ні бібліотека, ні архів, ні ґрунтово-меліоративна лабораторія не запрацювали повною мірою. Складною була і ситуація по кадрових питаннях: із 76 затверджених НКЗС УРСР посад на кінець 1945 р. зайнято лише 34, серед яких: 3 доктори і 5 кандидатів наук; 9 працівників – дирекція та адміністративно-господарський

персонал, 4 – обслуговуючий персонал; із 34 осіб – 26 працювало в Києві, 8 – в Одесі. У кінці 1945 р. після аналізу наукових звітів усіх суб'єктів підпорядкованої інституту мережі М. О. Тюленев обґрунтував доцільність збільшення кількості працівників на усіх трьох болотних станціях, закріплених за відділом осушення. Так, якщо у 1945 р. на Панфільському болотному дослідному полі працювало 10 співробітників (2 – старших наукових, 1 – лаборант, 3 – адмінперсонал, 4 – різноробочі), то в наступному році їхня кількість збільшилася до 26: 3 – старших наукових співробітників, 2 – лаборанти-техніки, 6 – адмінперсонал, 9 – різноробочі та 6 вакансій (для літніх робіт) (ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6311: 3). Сульське болотне дослідне поле із 13 збільшило кількість працюючих до 21, а Буровське – до 20 осіб.

Разом з адміністрацією інституту М. О. Тюленев долучився до процесу повноцінного відновлення матеріально-технічного забезпечення (серед проблем – відсутність автотранспорту, необхідного обладнання (грунтово-меліоративного, гідромодульного, теодолітів, годинників, секундомірів тощо), засобів механізації). Власними силами вдалося відремонтувати на Панфільському болотному дослідному полі трактор марки «НАТІ», 6 кінних плугів, 6 залізних котків і 3 дерев'яних, 2 культиватори, кінну сівалку, 1 граблі, 2 сінокосилки, 6 возів, 5 саней. Крім того, організовано забезпечення кормами 16 волів, 2 корів, 4 телиць, 10 робочих коней, 26 свиней, 4 бджолосім'ї. На Брилівській станції рахувалося 2 верблюди. Панфільське дослідне поле використовувало 17 га орних земель, 68 га луків, 9 га вигонів; 19,4 га знаходилися під лісом та чагарниками, 2,7 га – під будівлями; садами зайнято 3,3 га; 50,5 га віднесено під незручні землі із загальної закріпленої за установою площі у 169,9 га. На Панфільському полі висівали 2,08 га озимого жита, 2 га ярої пшениці, 2,5 га ячменю, 1,5 га вівса, 0,5 га проса, 1,5 га кукурудзи, 0,5 га соняшника, 0,2 га бобових, 4 га картоплі, 0,08 га цукрового буряка, 1 га кормового буряка, 0,63 га

технічних культур, 1 га овочевих, 2,7 га багаторічних трав, 0,5 га баштанних культур, 6,4 га залишалося під парами і ще 0,1 га під насінниками овочевих культур (ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6311: 5). У 1946 р. площі посіву збільшилися на 10 га. Разом із Сульським болотним дослідним полем на Панфільському одержано найвищі врожаї усіх культур: у середньому 20 ц/га кукурудзи, 15,5 ц/га соняшнику, 15 ц/га проса та 12,5 ц/га вівса.

На 1944-1946 рр. НКЗС УРСР перед НДІ поставив 11 наукових завдань, двома з яких керував безпосередньо М. О. Тюленєв: 1) Меліоративно-гідрологічна характеристика малих річок УРСР як основа розробки проблеми комплексного використання малих річок; 2) Конструкція і розрахунки каналоочисників для мілкої осушувальної системи (ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6311: 8). На виконання першої теми вчений на замовлення «Укрсельэлектропроект» у 1946 р. особисто розробив «Культурно-технічні заходи в басейні річки Рось», у наступному році – для річок Уж, Случ, Сенюка, Псел (Псьол), у 1948 р. – для басейну річки Мурафи (Архів Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації. Ф. 5144. Оп. 2. Спр. 102: 52-53). Важливість виконання другої науково-дослідної теми обумовлювалася тим, що німці при відступі зруйнували 80 % осушувальної мережі УРСР і практично всі діючі насосні установи, зокрема 1900 км осушувальних каналів (ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6277: 4). Їхнє відновлення стало одним із основних напрямів роботи всіх гілок влади. Для повної інтенсифікації процесу осушення М. О. Тюленєв запропонував запровадити т. зв. кротовий дренаж, який почали частково використовувати ще до війни. Вчений також доводив, що для високоєфективного використання осушених ґрунтів доцільно вирощувати на них, окрім травосумішей, ще й цукровий буряк, кок-сагіз, коноплі, махорку, зернові культури тощо. Такий підхід досить швидко отримав практичне застосування і визнання серед фахівців.

У 1948 р. М. О. Тюленєва обрано членом-кореспондентом АН УРСР за напрямом сільськогосподарські науки. Зокрема, кандидатуру професора, разом із кандидатом сільськогосподарських наук С. М. Алпат'євим, висунуто за поданням вченої ради Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації на засіданні 14 травня 1948 р. При голосуванні перевага була надана М. О. Тюленєву як висококваліфікованому спеціалісту по культурі боліт в УРСР. У поданні, підписаному директором інституту С. М. Алпат'євим і секретарем парторганізації А. М. Янголем, зазначалося, що він першим у СРСР винайшов шлях і запровадив у виробництво вирощування цукрового буряку на осушених торфових ґрунтах з урожайністю 500-700 ц/га, а також є автором 90 наукових робіт і оригінальних статей, що мали значний вплив для розвитку меліорації на території УРСР (Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: 64, 65). Висунення М. О. Тюленєва на член-кореспондента АН УРСР підтримала й науково-технічна рада Сульського болотного дослідного поля (лист від 27 травня 1948 р. за підписом керівництва по доповіді заступника директора з наукової роботи В. С. Максименка) (Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: 71, 72).

І хоча з 1 січня 1949 р. М. О. Тюленєв перейшов працювати в Інститут фізіології рослин і агрохімії АН УРСР (зараз – Інститут фізіології рослин та генетики НАН України) залишився (за сумісництвом) старшим науковим співробітником УНДІГіМ, де «керував науково-дослідною роботою в галузі освоєння торф'яних ґрунтів Української РСР» (Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: 78). Проте у подальшому таке суміщення посад нагадувало про себе систематичними звинуваченнями вченого з боку керівництва АН УРСР наук у ніби-то неефективній роботі на академічній ниві, внаслідок чого М. О. Тюленєву навіть довелося звертатися з офіційною заявою до президента АН УРСР академіка О. В. Палладіна, в якій він пояснював, що суміщення посад було вимушеним кроком, оскільки Академія наук не мала

дослідної бази на болотах і заболочених землях, а для цих потреб використовувалася мережа спеціалізованих установ УНДІГіМ. Вчений уточнював, що його робота в УНДІГіМ полягала лише в наданні консультацій з окремих питань сільськогосподарського освоєння боліт та керівництві аспірантами, причому він перебував в установі «не більше 3-х днів на тиждень по 2-3 години в день» (Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: 85). Врешті-решт це привело до того, що в серпні 1956 р. М. О. Тюленєв узагалі залишив Академію наук, очоливши новостворений відділ освоєння заплавлених земель в УкрНДІ гідротехніки і меліорації, де пропрацював до 1961 р.

У 1950-х рр. М. О. Тюленєв працював над вивченням можливостей і перспектив раціонального використання осушених торфових ґрунтів, насамперед, під луки і пасовища для створення міцної кормової бази, пропагуючи досвід мережі болотних дослідних установ УНДІГіМ та окремих колгоспів, у яких знаходилися опорні пункти НДІ: ім. Петровського (с. Дениси); ім. Леніна (с. Соснова) та ім. Сталіна (с. Панфили) Переяслав-Хмельницького району Київської обл. Окрім того, довів користь яровизації багаторічних трав, про ефективність якої говорили ще академіки Т. Д. Лисенко та М. І. Вавилов. При цьому М. О. Тюленєв, узявши за основу методику стратифікації насіння кок-сагізу, відпрацював власну (Вергунов, 2019b: 88).

Учений обґрунтував т. зв. «новий підхід» щодо напрямів використання ґрунтів українського Полісся і Лісостепу. Перша зона – молочне тваринництво; друга – молочне господарство та розширене овочівництво не лише для забезпечення Києва свіжими овочами, але й овочевими консервами (Тюленєв Н. А., 1958a: 83). Такі врожаї були отримані на Панфільському болотному дослідному полі УНДІГіМ з 1 га осушеної площі: капусти пізніх сортів – 900-1250 ц, столової моркви та буряку – 90-110 ц, сіна сіяних трав (за два укуси) – 140-165 ц. Для цього було рекомендовано три схеми сівозмін залежно від ступеня розкладання торфу і п'ять правил осушення та застосування агротехнічних заходів: 1) створення оптимальних

умов водно-повітряного режиму; 2) введення кормових сівозмін, насичених овочами, картоплею, кормовими коренеплодами; 3) забезпечення відповідної площі живлення при широкому впровадженні квадратного та квадратно-гніздового способу висіву та посадки культур, а також оптимальної оранки, норми, глибини сівби тощо; 4) застосування високосортного матеріалу; 5) внесення необхідних мінеральних і мікродобрив. З метою підвищення родючості осушених болотних ґрунтів М. О. Тюленєв рекомендував у першу чергу покращення водно-повітряного режиму для створення відповідних умов для більш швидкого розкладання органічних решток рослин – для цього вчений запропонував т. зв. «аераційний кротовий дренаж», який закладався у підорний горизонт при певній густоті розташування дрен (Тюленєв Н. А., 1955: 47-48). У результаті цього майже удвічі збільшувався вміст нітратів у ґрунті, спостерігалася активізація сапрофітів, зменшувалася грибкова флора; це збільшувало врожаї усіх культур сівозмін на 15-40 %. Учений рекомендував для аераційного дренажу використовувати п'ятикорпусні кротодренажні машини системи Тюленєва-Рудича, які у той час застосовувалися майже всіма луко-меліоративними та ремонтно-технічними станціями (Тюленєв Н. А., 1958b: 191).

М. О. Тюленєв підготував ґрунтовну, навіть фундаментальну за своїм значенням, статтю про становлення й розвиток наукового забезпечення осушувальних меліорацій на українських землях (надрукована в «Бюлетені науково-технічної інформації» УНДІГіМ у 1958 р.), в якій серед здобутків, насамперед УНДІГіМ по сільськогосподарському освоєнню боліт, називав: обґрунтування і практичне внесення мідних добрив для отримання високих урожаїв зернових культур із розрахунку «...5 кг міді на 1 га у два прийоми за ротацію 7-8-пільної сівозміни, що відповідає 5 ц/га пирітного огарку або 25 кг мідного купоросу (CuSO_4); розробка прискореного методу залуження у першій половині серпня у

Лісостеповій зоні та у вересні – у західних областях з одночасним «висівом злаково-бобової травосуміші... із домінуванням конюшини розової»; встановлення, що найбільш ефективним способом обробітку осушених торфових ґрунтів є «оранка з оборотом пласту на 180 градусів на глибину...20-25 см (для гарно розкладеного) і ... на глибину 30-35 см» (для погано розкладеного) у серпні (Тюленев Н. А., 1958: 29-30). Дотримання даних підходів гарантувало отримання врожаїв: 70 ц/га сіна багаторічних трав; 2,5-6 ц/га насіння багаторічних трав; 400-600 ц/га зеленої маси кукурудзи; 400-600 ц/га зеленої маси кормових культур (пайзи, суданки, соняшника) тощо.

Підводячи підсумки своєї діяльності за 30 років УНДІГіМ високо оцінив наукові розробки М. О. Тюленєва. Серед найбільш вагомих у галузі осушення боліт і освоєння осушених земель на 1958 р., що були впроваджені у виробництво під керівництвом ученого, насамперед разом із М. К. Ковалевич, названо вивчення системи обробітку ґрунту й удобрення торф'яних ґрунтів з метою отримання стійких врожаїв високої якості цукрового буряку, кукурудзи та культур зеленого конвеєру (Самохваленко С. К., 1958: 10). Стосовно галузі механізації меліоративних робіт поряд із виконанням завдань з будівництва й очищення каналів, питань дощування вирішення знайшла і механізація кротодренажних робіт, яку здійснили М. О. Тюленєв і С. І. Рудич. Розроблена ними багатокорпусна кротомашинна «5-КДМ-2» здійснювала закладання густої мережі мілкового аераційного кротового дренажу; вона широко використовувалася в усіх лукомеліоративних станціях УРСР (Самохваленко С. К., 1958: 12).

Висновки. Таким чином, протягом роботи в УНДІГіМ М. О. Тюленєв проводив дослідження щодо підготовки й обробітку ґрунту, удобрення болотних ґрунтів (кислих, нейтральних і лужних), ведення рільництва, вирощування просапних і технічних культур (у тому числі цукрового буряка), городніх та ягідних культур, сіяних луків і пасовищ, їх

поверхневого покращення, боротьби з бур'янами та використання добрив на мінеральних ґрунтах. Учений керував осушувальними меліораціями під методичним координуванням УНДІГіМ. Протягом 1944-1947 рр. М. О. Тюленєв очолював відділ осушення НДІ, активно долучившись до відновлення опорної мережі інституту після звільнення окупованих територій від німців. Вчений здійснював наукове керівництво двома науково-дослідними темами: Меліоративно-гідрологічна характеристика малих річок УРСР як основа розробки проблеми комплексного використання малих річок; Конструкція і розрахунки каналочисників для мілкої осушувальної системи. З'ясовано, що у 1950-х рр. М. О. Тюленєв працював над вивченням можливостей і перспектив раціонального використання осушених торфових ґрунтів, насамперед, під луки і пасовища для створення міцної кормової бази. Стосовно галузі механізації меліоративних робіт поряд із виконанням завдань з будівництва й очищення каналів, питань дощування у творчості М. О. Тюленєва вирішення знайшла і механізація кротодренажних робіт, яку він проводив разом з С. І. Рудич.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бачкала О. В. Діяльність професора М. О. Тюленєва в розвитку сільськогосподарської осушувальної меліорації на торфово-болотних ґрунтах. *Історія науки і біографістика: електронне наукове фахове видання*. 2006. № 1.
2. Вергунов В. А. Культури боліт у науково-освітньому доробку М. О. Тюленєва. *Вісник аграрної науки*. 2019. № 6 (795). С. 82-87.
3. Вергунов В. А. Член-кореспондент АН УРСР М. О. Тюленєв (1889–1969) – вчений, педагог та фундатор сільськогосподарської меліоративної дослідної справи в Україні (до 130-річчя від дня народження). НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки, Ін-т вод. проблем і меліорації, ННЦ «Ін-т землеробства НААН», Панфільська досл. ст., НАН України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Ін-т

архівознавства, МОН України, Нац. ун-т водн. госп-ва і природокористування України. Рівне: НУВГП, 2019. 123 с. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука в особах, документах, бібліографії»; кн. 108).

4. Довгоруку Ю. О. Супійська дослідна меліоративна болотна станція в період німецько-фашистської окупації УРСР (1941-1943 рр.). *Історія науки і біографістика*. 2018. № 2.

5. Довгоруку Ю. О. Яготинський період життя та роботи видатного вченого вітчизняної аграрної науки професора М. О. Тюленева. *Яготинські вісті*. 2018. 26 листопада. [№ 93, 11276]. С. 5.

6. Член-кореспондент АН УРСР Тюленев Микола Олександрович (1889–1969): біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1911–1964 роки. До 75-річчя Ін-ту гідротехніки і меліорації УААН. УААН, ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації; уклад. В.А. Вергунов, О.В. Бачкала, А.С. Загайчук, І.І. Калантиренко; наук. ред. В.А. Вергунов. Київ, 2004. 60 с. (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України»; кн. 9).

7. Член-кореспондент АН УРСР Тюленев Микола Олександрович (1889–1969): біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1911 –1964 роки. До 130-річчя від дня народж.; уклад. В.А. Вергунов, О.В. Бачкала; НААН, ННСГБ, Ін-т водних проблем і меліорації, НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т архівознавства; наук. ред. В.А. Вергунова. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: «ЦП» Компринт», 2019. 150 с. (Сер. «Біобібліографія вчених-аграріїв України»; кн. 72).

8. Архів Українського науково-дослідного інституту гідротехніки і меліорації. Ф. 5144. Оп. 2. Спр. 102.

9. Калантиренко І. І., Загайчук А. С. Інститут гідротехніки і меліорації: заснування, розвиток та найважливіші наукові досягнення за 75 років / під заг. ред. П. І. Коваленка. Київ: ПоліграфКонсалтинг, 2004.

10. Архів АН УРСР. Ф. 251. Оп. 567. Спр. 34 А: Личное дело члена-корреспондента АН УССР Тюленева Николая Александровича (1948-1969).

11. Тюленев Н. А. Итоги и современное состояние вопроса о сельскохозяйственном использовании осушенных торфяных почв. *Бюллетень научно-технической информации* / Мин-во сел. хоз-ва УССР; Укр. акад. с.-х. наук, Укр. науч.-исследоват. ин-т гидротехники и мелиорации; Редкол.: Алпатьев С. М. и др. Киев, 1958. № 4.

12. Штакал М. І., Вірьовка В. М., Ткачов О. І., Штакал В. М. До 100-річчя осушення і освоєння заплавних земель Лісостепу. *Зб. наук. пр. ННЦ «Інститут землеробства НААН»*, 2005, Вип. 2.

13. Тюленев М. О. Зведення результатів роботи болотних опорних пунктів УСРР. *Праці Укр. наук.-дослід. ін-ту гідротехніки та меліорації*. За ред. Іванова О. Т. Київ; Полтава: Держ. вид-во колгоспної і радгоспної л-ри УРСР, 1936. Т. 2, вип. 1. 63 с.

14. Тюленев Н. А. Новые данные в области исследования торфяных почв и возделывания на них сахарной свеклы. *Свекловичное полеводство*. 1939. № 10-11. С. 62-64.

15. Тюленев Н. А., Паляничко С. А. Сахарная свекла на болотах УССР. *Свекловичное полеводство*. 1937. № 7. С. 43-49.

16. Тюленев М. О. Використання торфових ґрунтів під цукрові буряки. *Праці Українського науково-дослідного інституту гідротехніки та меліорації* / за ред. В. М. Попова. Київ; Харків: Держвидав. колгосп. і радгосп. літератури УСРР, 1937. Т. 4, вип. 1. 60 с.

17. Тюленев М. О. Досвід використання торфовищ під цукрові буряки. *Буряківництво*. 1937. № 3. С. 31-35.

18. Тюленев М. О. Культура цукрових буряків на торфовищах. *Буряківництво*. 1936. № 1. С. 41-42.

19. Тюленев М. О., Проскура С. С. Культура цукрових буряків на осушених торфових ґрунтах УРСР. Київ; Харків: Держвидав. колгосп. і радгосп. літератури УСРР, 1938. 40 с.

20. Державний архів Ровенської області. Ф. Р-1188. Оп. 8. Спр. 7.

21. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України). Ф. 27. Оп. 17. Спр. 40. Машинопис.
22. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 17. Спр. 32. Машинопис.
23. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6272. Машинопис.
24. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6311. Машинопис.
25. ЦДАВО України. Ф. 27. Оп. 18. Спр. 6277. Машинопис.
26. Тюленев Н. А. Перспективы сельскохозяйственного использования осушенных болот в поймах пригородной зоны Киева. Вопросы развития сельского хозяйства Полесья. Животноводство и кормовая база. Мелиорация и освоение болот. *Труды конференции по вопросам развития производительных сил Полесья*. Вып. 3. Киев: Изд-во АН УССР, 1958.
27. Тюленев Н. А. Роль аэрационного кротового дренажа в повышении плодородия торфяных почв Полесья: *тезисы докладов конф. по вопросам развития производительных сил Полесья Украинской ССР*. 10-13 мая 1955 г., г. Киев. Киев: Изд-во АН УРСР, 1955.
28. Тюленев Н. А. Роль аэрационного кротового дренажа в повышении плодородия торфяных почв Полесья. Вопросы развития сельского хозяйства Полесья. Животноводство и кормовая база. Мелиорация и освоение болот. *Труды конференции по вопросам развития производительных сил Полесья*. Вып. 3. Киев: Изд-во АН УССР, 1958.
29. Самохваленко С. К. Краткие итоги работ УкрНИИГиМ. *Бюлетьень научно-технічної інформації*. 1958. № 4.

REFERENCES

1. Bachkala, O. V. (2006). Diialnist profesora M. O. Tiulienieva v rozvytku silskohospodarskoj osushivalnoi melioratsii na torfovo-bolotnykh gruntakh [Activities of Professor M. O. Tiuleniev in development of agricultural land reclamation on peat-swamp soils]. *Istoriia nauky i biohrafistyka: elektronne naukove fakhove vydannia – History of science and biography studies : electronic scientific professional edition*, no. 1. [in Ukrainian].

2. Verhunov, V. A. (2019a). Kultury bolit u naukovo-osvitnomu dorobku M. O. Tiulenieva [Swamp culture in Tiuleniev's scientific-educational heritage]. *Visnyk ahrarnoi nauky – Herald of agrarian science*, no. 6 (795), pp. 82-87. [in Ukrainian].

3. Verhunov, V. A. (2019b). Chlen-korespondent AN URSS M. O. Tiuleniev (1889–1969) – vchenyi, pedahoh ta fundator silskohospodarskoi melioratyvnoi doslidnoi spravy v Ukraini (do 130-richchia vid dnia narodzhennia) [Correspondenting Member of AS USSR M. O. Tiulenev (1889-1969) – scientist, teacher and founder of agricultural reclamation experimental case in Ukraine (to 130th anniversary of his birthday)]. Rivne, 123 p. (Ist.-bibliohr. ser. «Ahrar. nauka v osobakh, dokumentakh, bibliohrafi; kn. 108). [in Ukrainian].

4. Dovhoruk, Yu. O. (2018a). Supiiska doslidna melioratyvna bolotna stantsiia v period nimetsko-fashystskoi okupatsii URSS (1941-1943 rr.) [Supiisk Experimental Reclamation Swamp Station in the period of Nazi occupation of the USSR (1941-1943)]. *Istoriia nauky i biohrafistyka – History of science and Biography Studies*, no. 2. [in Ukrainian].

5. Dovhoruk, Yu. O. (2018b). Yahotynskiy period zhyttia ta roboty vydatnoho vchenoho vitchyznianoï ahrarnoi nauky profesora M. O. Tiulenieva [Yagotyn period of life and activity outstanding scientist of domestic agrarian science Professor M.O.Tiuleniev]. *Yahotynski visti – Yagotin news*, 26 lystopada [no. 93, 11276], p. 5. [in Ukrainian].

6. Chlen-korespondent AN URSS Tiuleniev Mykola Oleksandrovych (1889–1969): biobibliohr. pokazhch. nauk. pr. za 1911–1964 roky. Do 75-richchia In-tu hidrotekhniky i melioratsii UAAN. (2004). [Corresponding Member of AS of USSR Tiuleniev Mykola Oleksandrovych (1889-1964): bibliographical index of scientific papers for 1911-1964. To 75th anniversary of Institute of Hydraulic Engineering and Reclamation of UAAS]. UAAN, DNSHB, In-t hidrotekhniky i melioratsii; uklad. V. A. Verhunov, O. V. Bachkala, A. S. Zahaichuk, I. I. Kalantyrenko; nauk. red. V. A. Verhunov. Kyiv, 60 p. (Ser. «Biobibliohrafiia vchenykh-ahrariiv Ukrainy»; kn. 9). [in Ukrainian].

7. Chlen-korespondent AN URSS Tiuleniev Mykola Oleksandrovych (1889–1969): biobibliohr. pokazhch. nauk. pr. za 1911 –1964 roky. Do 130-richchia vid dnia narodzh. (2019). [Corresponding Member of AS of USSR Tiuleniev Mykola Oleksandrovych (1889-1969): bibliographic index of scientific papers for 1911-1964. To 130th anniversary from birthday]; uklad. V. A. Verhunov, O. V. Bachkala; NAAN, NNSHB, In-t vodnykh problem i melioratsii, NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, In-t arkhivoznavstva; nauk. red. V.A. Verhunova. 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv: «TsP» Kompyrnt», 150 p. (Ser. «Biobibliohrafiia vchenykh-ahraryiv Ukrainy»; kn. 72). [in Ukrainian].

8. Arkhiv Ukrainskoho naukovo-doslidnoho instytutu hidrotekhniky i melioratsii – [Archive of Ukrainian Scientific-Research Institute of Hydraulic Engineering and Reclamation]. F. 5144. Op. 2. Spr. 102. 47 p. [in Ukrainian].

9. Kalantynenko, I. I. & Zahaichuk, A. S. (2004). Instytut hidrotekhniky i melioratsii: zasnuvannia, rozvytok ta naivazhlyvishi naukovi dosiahnennia za 75 rokiv [Institute of Hydraulic Engineering and Reclamation: establishment, development and the most important scientific achievements for 75 years]. Kyiv: PolihrafKonsaltnh. [in Ukrainian].

10. Arkhiv AN URSS – [Archive of AS of USSR]. F. 251. Op. 567. Spr. 34 A: Lichnoe delo chlena-korrespondenta AN URSS Tyuleneva Nikolaya Aleksandrovicha (1948-1969) – [Personal file of Corresponding Member of AS of USSR Tiuleniev Nicolai Aleksandrovich (1948-1969)]. [in Russian].

11. Tyulenev, N. A. (1958). Itogi i sovremennoe sostoyanie voprosa o selskokhozyaystvennom ispolzovanii osushennykh torfyanykh pochv [Results and modern status of issue on agricultural use of the drained peat soils]. Byulleten nauchno-tekhnicheskoy informatsii – Bulletin of scientific-technical information. Kiev, no. 4. [in Russian].

12. Shtakal, M. I., Virovka, V. M., Tkachov, O. I., Shtakal, V. M. (2005). Do 100-richchia osushennia i osvoiennia zaplavnykh zemel

Lisostepu [To 100th anniversary the draining and development of the floodplain lands of the Forest-Steppe]. Zb. nauk. pr. NNTs «Instytut zemlerobstva NAAN» – Collection of scientific papers of NSC «Institute of Agriculture of NAAS», no. 2. [in Ukrainian].

13. Tiuleniev, M. O. (1936). Zvedennia rezultativ roboty bolotnykh opornykh punktiv USRR [Summary of the results of the work of swamp base points of USSR]. Pratsi Ukr. nauk.-doslid. in-tu hidrotekhniky ta melioratsii – Papers of Ukrainian Scientific-Research Institute of Hydraulic Engineering and Reclamation, Kyiv; Poltava: Derzh. vyd-vo kolhospnoi i radhospnoi l-ry URSR, T. 2, vyp. 1, 63 p. [in Ukrainian].

14. Tyulenev, N. A. (1939). Novye dannye v oblasti issledovaniya torfyanykh pochv i vzdelyvaniya na nikh sakharnoy svekly [New data in field research of swamp soils and cultivation sugar beet on its]. Sveklovichnoe polevodstvo – Beet field cultivation, no. 10-11, pp. 62-64. [in Russian].

15. Tyulenev, N. A., & Palyanichko, S. A. (1937). Sakharnaya svekla na bolotakh USSR [Sugar beet on swamps of Ukraine]. Sveklovichnoe polevodstvo – Beet field cultivation, no. 7, pp. 43-49. [in Russian].

16. Tiuleniev, M. O. (1937a). Vykorystannia torfovykh gruntiv pid tsukrovi buriaky [Use of peat soils for sugar beets]. Pratsi Ukrainskoho naukovo-doslidnoho instytutu hidrotekhniky ta melioratsii – Papers of Ukrainian Scientific-Research Institute Hydraulic Engineering and Reclamation. Kyiv; Kharkiv: Derzhvydav. kolhosp. i radhosp. literatury USRR, T. 4, vyp. 1, 60 p. [in Ukrainian].

17. Tiuleniev, M. O. (1937b). Dosvid vykorystannia torfovyshch pid tsukrovi buriaky [Experience of peatlands for sugar beets]. Buriakivnytstvo – Beet growing, no. 3, pp. 31-35. [in Ukrainian].

18. Tiuleniev, M. O. (1936). Kultura tsukrovykh buriakiv na torfovyshchakh [Sugar beet culture on peatlands]. Buriakivnytstvo – Beet growing, no. 1, pp. 41-42. [in Ukrainian].

19. Tiuleniev, M. O., & Proskura, S. S. (1938). Kultura tsukrovykh buriakiv na osushenykh torfovykh gruntakh URSR

[Sugar beet culture on drained peat soils of USSR]. Kyiv; Kharkiv: Derzhvydav. kolhosp. i radhosp. literatury USRR, 40 p. [in Ukrainian].

20. Derzhavnyi arkhiv Rovenskoi oblasti – [State Archive of Rivne Region]. F. R-1188. Op. 8. Spr. 31. [in Ukrainian].

21. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F. 27. Op. 17. Spr. 40. Mashynopys [Typescript]. [in Ukrainian].

22. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F. 27. Op. 17. Spr. 32. Mashynopys [Typescript]. [in Ukrainian].

23. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F. 27. Op. 18. Spr. 6272. Mashynopys [Typescript]. [in Ukrainian].

24. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F. 27. Op. 18. Spr. 6311. Mashynopys [Typescript]. [in Ukrainian].

25. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine]. F. 27. Op. 18. Spr. 6277. Mashynopys [Typescript]. [in Ukrainian].

26. Tyulenev, N. A. (1958a). Perspektivy selskokhozyaystvennogo ispolzovaniya osushennykh bolot v poymakh prigorodnoy zony Kieva. Voprosy razvitiya selskogo khozyaystva Polesya. Zhivotnovodstvo i kormovaya baza. Melioratsiya i osvoenie bolot [The prospects of agricultural use of the drained swamps in the floodplains of suburban areas of Kiev. The issues of development of Polesie' agriculture. Animal husbandry and feed base. Reclamation and swamp development]. Trudy konferentsii po voprosam razvitiya proizvoditelnykh sil Polesie – Works of the conference on issues of Polesie productive forces development, no. 3. Kiev: Izd-vo AN USSR. [in Russian].

27. Tyulenev, N. A. (1955). Rol aeratsionnogo krotovogo drenazha v povyshenii plodorodiya torfyanykh pochv Polesya: tezisy dokladov konf. po voprosam razvitiya proizvoditelnykh sil Polesya Ukrainской SSR. 10-13 maya 1955 g., g. Kiev [The role of aeration mole drainage to increase fertility of Polesie peat soils: theses of the conference reports on issues of Polesie of the Ukrainian SSR productive forces development. May, 10-13th, 1955, Kiev]. Kiev: Izd-vo AN URSR. [in Russian].

28. Tyulenev, N. A. (1958b). Rol aeratsionnogo krotovogo drenazha v povyshenii plodorodiya torfyanykh pochv Polesya. Voprosy razvitiya selskogo khozyaystva Polesya. Zhivotnovodstvo i kormovaya baza. Melioratsiya i osvoenie bolot. The role of aeration mole drainage to increase fertility of Polesie peat soils. The issues of development of Polesie' agriculture. Animal husbandry and feed base. Reclamation and swamp development]. Trudy konferentsii po voprosam razvitiya proizvoditelnykh sil Polesya – The works of conference on the issues of Polesie productive forces development, no. 3. Kiev: Izd-vo AN USSR. [in Russian].

29. Samokhvalenko, S. K. (1958). Kratkie itogi rabot UkrNIIGiM [Brief results of works of the Ukrainian Scientific-Research Institute of Hydraulic Engineering and Land Reclamation]. Vyuleten nauchno-tekhnicheskoy informatsii – Bulletin of scientific-technical information, no. 4. [in Russian].

АНОТАЦІЯ

У статті охарактеризовано діяльність вітчизняного агро меліоратора, член-кореспондента АН УРСР, професора Миколи Олександровича Тюленєва (1889-1969 рр.) в Українському науково-дослідному інституті гідротехніки і меліорації протягом 30-х – 60-х рр. XX ст., а також проаналізовано результати його експериментально-дослідницьких робіт у галузі теорії, методології та практики агро меліоративної дослідної справи.

Авторкою використовувалися історико-генетичний, історико-хронологічний, проблемний, історико-порівняльний,

персонологічний та біографічний методи. Крім того, застосовано методи систематизації та джерелознавчої критики.

Встановлено, що протягом роботи в УНДІГіМ М. О. Тюленєв проводив дослідження щодо підготовки й обробітку ґрунту, удобрення болотних ґрунтів (кислих, нейтральних і лужних), ведення рільництва, вирощування просапних і технічних культур (у тому числі цукрового буряка), городніх та ягідних культур, сіяних луків і пасовищ, їх поверхневого покращення, боротьби з бур'янами та використання удобрення на мінеральних ґрунтах. Учений керував осушувальними меліораціями під методичним координуванням УНДІГіМ. Протягом 1944-1947 рр. М. О. Тюленєв очолював відділ осушення НДІ, активно долучившись до відновлення опорної мережі інституту після звільнення окупованих територій від німців. Вчений здійснював наукове керівництво двома науково-дослідними темами: *Меліоративно-гідрологічна характеристика малих річок УРСР як основа розробки проблеми комплексного використання малих річок*; *Конструкція і розрахунки каналоочисників для мілкої осушувальної системи*.

З'ясовано, що у 1950-х рр. М. О. Тюленєв працював над вивченням можливостей і перспектив раціонального використання осушених торфових ґрунтів, насамперед, під луки і пасовища для створення міцної кормової бази. Стосовно галузі механізації меліоративних робіт поряд із виконанням завдань з будівництва й очищення каналів, питань дощування у творчості М. О. Тюленєва вирішення знайшла і механізація кротодренажних робіт, яку він проводив разом з С. І. Рудич. Ученого по праву називають класиком агроеліоративної дослідної справи радянського періоду.

Ключові слова: М. О. Тюленєв, Український науково-дослідний інститут сільськогосподарської меліорації, Український науково-дослідний інститут гідротехніки і

меліорації, агромеліорація, торфові ґрунти, осушення боліт, вирощування цукрових буряків, механізація кротодренажних робіт.

АННОТАЦІЯ

В статтє охарактеризована деятельность отечественного агромелиоратора, член-корреспондента АН УССР, профессора Николая Александровича Тюленева (1889-1969 гг.) в Украинском научно-исследовательском институте гидротехники и мелиорации в течение 30-х – 60-х гг. ХХ в., а также проанализированы результаты его экспериментально-исследовательских работ в области теории, методологии и практики агромелиоративного исследовательского дела.

Автором использовались историко-генетический, историко-хронологический, проблемный, историко-сравнительный, персонологический и биографический методы. Кроме того, применены методы систематизации и источниковедческой критики.

Установлено, что в течение работы в УНИИГиМ Н. А. Тюленев проводил исследования по подготовке и обработке почвы, удобрения болотных почв (кислых, нейтральных и щелочных), ведения земледелия, выращивания пропашных и технических культур (в том числе сахарной свеклы), огородных и ягодных культур, сеяных лугов и пастбищ, их поверхностного улучшения, борьбы с сорняками и использования удобрения на минеральных почвах. Ученый руководил осушительными мелиорациями под методической координацией УНИИГиМ. В течении 1944-1947 гг. Н. А. Тюленев возглавлял отдел осушения НИИ, активно приобщившись к восстановлению опорной сети института после освобождения оккупированных территорий от немцев.

Ученый осуществлял научное руководство двумя научно-исследовательскими темами: Мелиоративно-гидрологическая характеристика малых рек УССР как основа разработки

проблемы комплексного использования малых рек; Конструкция и расчеты каналоочисников для мелкой осушительной системы.

Установлено, что в 1950-х гг. Н. А. Тюленев работал над изучением возможностей и перспектив рационального использования осушенных торфяных почв, прежде всего, под луга и пастбища для создания прочной кормовой базы. Относительно области механизации мелиоративных работ наряду с выполнением задач по строительству и очистке каналов, по дождеванию в творчестве Н. А. Тюленева решение нашла и механизация кротодренажных работ, которую он проводил вместе с С. И. Рудич. Ученого по праву называют классиком агромелиоративного исследовательского дела советского периода.

Ключевые слова: *Н. А. Тюленев, Украинский научно-исследовательский институт сельскохозяйственной мелиорации, Украинский научно-исследовательский институт гидротехники и мелиорации, агромелиорация, торфяные почвы, осушение болот, выращивание сахарной свеклы, механизация кротодренажных работ.*